

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 911.375.(188.8)(477):351

Р.М. КРАМАРЕНКО,
к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

Розвиток столичного мегаполіса в сучасних умовах

У статті розглядаються особливості сучасного етапу розвитку мегаполісів та потреба в їх науково-методичному обґрунтуванні.

Ключові слова: мегаполіс, глобалізація, фінансово-економічна криза, теорія та практика управління мегаполісом.

В статье рассматриваются особенности современного этапа развития мегаполисов и потребность в их научно-методическом обосновании.

Ключевые слова: мегаполис, глобализация, финансово-экономический кризис, теория и практика управления мегаполисом.

This article discusses the features of the present stage of development cities and need for their scientific and methodical substantiation.

Keywords: megapolis, globalization, financial and economic crisis, the theory and practice of megapolis management.

Постановка проблеми. Упродовж всієї історії міста відігравали роль провідних центрів еволюції. Розвиток політики та релігії, економіки та технологій, усіх наук та мистецтв зосереджений в цьому особливому типі поселення. Зі вступом людства в останній чверті ХХ століття в нову фазу свого економічного розвитку, глобальний характер чого породив поняття глобалізації, стає очевидним суттєве посилення економічної потужності та політичного значення провідних

міст, стрімке підвищення їх ролі у світовому господарстві та міжнародних відносинах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням причини глобалізації, фінансово-економічної кризи присвячено багато публікацій, зокрема таких відомих вчених, як А. Філіпенко, В. Геєць, А. Кредісов, А. Кінах, Б. Данилишин, Л. Антонюк, А. Гальчинський, М. Алле, Т. Фрідмен, Ф. Уебстер та інші. Проте деякі питання з вищезазначеної проблематики потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті. Розкрити головні особливості сучасного етапу розвитку мегаполісів, їх науково-методичне обґрунтування. Показати і проаналізувати вплив глобалізації та світової фінансово-економічної кризи на економіку великих міст.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі процеси урбанізації досягли всеохоплюючого рівня, спричинили перетворення цілого ряду міст на категорію надпотужних. І сьогодні вже звичним є говорити про «мегаполіси», «агломерації», «світові» та навіть «глобальні» міста. В теорії та практиці міжнародних відносин динамічно утверджується поняття «особливої дипломатії» великих міст. Вони завдають тон не тільки розвитку своїх регіонів і країн, а й відіграють зростаючу роль у вирішенні глобальних проблем людства, у діалозі культур та цивілізацій.

У контексті глобального конкурентного лідерства переваги сучасної мережевої організації економічної діяльності з гнучкими регіонально-галузевими конфігураціями обумовлюють зростання ролі великих міст, в яких концентрується науково-технологічний і фінансово-інвестиційний потенціал. Ці-

леспрямовано створюваний сприятливий діловий клімат, можливості наднаціонального регулювання фінансово-валютних операцій на основі сучасних інформаційних технологій забезпечують інтернаціонально-привабливі умови життєдіяльності і лідерства таких міст – локальне, національне, міжнародно-регіональне, глобальне. При цьому міста світового значення стають не тільки багато в чому автономними структурними елементами глобального ринку, а й своєрідними «пульсами правління» глобальною економікою.

В Європі міста (передусім міста-столиці та мегаполіси), як підкреслює Маніфест нової урбаністики, прийнятий Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи у травні 2008 року, «стали тією частиною європейської території, яка першою та найбільш суттєво відчула на собі наслідки глобалізації, адже саме міста стали головним місцем адаптації Європи до нових технологічних, екологічних, економічних та соціальних умов, що виникли в результаті глобалізації... вільно або невільно вступили в епоху глобалізації та були вимушені відповідати на її основні виклики» [1].

Вони, як далі йдеться у цьому документі, не тільки усвідомили «ту нову роль, що покладена на них... як на »колективно діючу особу«, місце для ініціатив і творчості, привілейований майданчик для виникнення нових форм життєдіяльності, соціальних взаємозв'язків та нової соціальної гнучкості... а й стикнулись одночасно з широкомасштабними соціально-економічними змінами: зменшення ролі робочого класу та деіндустріалізація територій, поглиблення соціальних відмінностей і криза народних кварталів, зростаюча міграція та старіння населення, постійне розширення площі міст і повсюдне використання автомобілю. Вони також повинні були відповісти на виклики, пов'язані з існуючими загрозами нашому навколишньому середовищу» [1].

Із поширенням з 2008 року світової фінансово-економічної кризи у мегаполісах не тільки загострюються всі існуючі проблеми, а й додаються нові, що мають характер структурно-економічних та бюджетотворюючих змін. Згорання економічної та ділової активності, зменшення фінансових та інвестиційних потоків столичні мегаполіси відчують у більшості випадків першими, адже саме вони в країнах є центрами суспільно-політичного, бізнесового та адміністративного простору в країні.

Сьогодні для того, щоб уникнути найбільш значних диспропорцій у соціально-економічному розвитку, щоб зменшити негативний вплив фінансово-економічних кризових процесів на соціальне буття людини, всі міста, та зокрема столичні мегаполіси, звертаються не тільки до запровадження суворого економічного режиму, а й до особливих, іноді інноваційних, інструментів міського управління та планування. Тому на запитання «чим стала економічна криза для розвитку міста: можливістю чи загрозою?» кожне місто має відповісти самостійно виходячи з аналізу власної ситуації. Але слід зазначити, що іноді саме стикнувшись із серйозними економічними загрозами та їх наслідками, міста у вимушеному пошуку інстру-

ментів швидкого реагування знаходять такі моделі планування свого розвитку, які врешті-решт забезпечують нові можливості зростання. Історія знає багато таких випадків. В умовах суттєвих загроз кризи відпрацювати більш ефективну стратегію свого розвитку намагається і Київ, який, безперечно, не лишився осторонь глобальної кризи.

Київ є не тільки столичним містом, а й найпотужнішим мегаполісом України, зосереджуючи на своїй території вагомую частку суспільно-політичних, фінансових, господарських, адміністративних, соціальних та культурних процесів держави. Тому кризові фактори об'єктивно позначились на переважній більшості секторів економіки, матеріальної та ділової інфраструктури міста.

Аналізуючи стан та перспективи розвитку Києва під дією кризових факторів та їх наслідків, перший тезис, на якому потрібно наголосити, це те, що місто увійшло в кризу на фоні власних внутрішніх обтяжливих умов. Будучи столицею країни з перехідною економікою, країни, де практично не завершені численні реформи і процес трансформації суспільно-політичної системи, Київ, як і всі регіони України, а можливо й більше, відчуває неусталеність державо утворюючих систем, дію фактору невизначеності у багатьох сферах економічного та просторового планування. На такі особливі порівняно з іншими столичними мегаполісами умови виходу міста із кризи мають бути зважені всі антикризові програми та заходи.

Протягом останнього десятиліття (у докризовий період) динамічний розвиток внутрішнього ринку, сприятлива світова ринкова кон'юнктура, переваги, пов'язані зі столичним статусом Києва, притік дешевої робочої сили з інших регіонів виступили вагомими чинниками економічного зростання, проте така модель економічного розвитку виявилася неспроможною адекватно відреагувати на зовнішні виклики та мінімізувати негативні наслідки світової фінансової кризи, які суттєво вплинули на загальний стан економіки міста. Вплив світової фінансової кризи та зміна тенденцій розвитку економіки позначилися на основному індикаторі економічного зростання – обсягах валової доданої вартості у м. Києві. Вже у четвертому кварталі 2008 року відбулося різке уповільнення темпу реального зростання ВДВ за рахунок інфляційного тиску, порушення фінансової стабільності на зовнішньому та внутрішньому ринках. За 2008 рік реальний приріст ВДВ становив 2,5% проти 20,5% у 2007 році, тобто скоротився майже у десять разів. При цьому забезпечено це було за рахунок приросту ВДВ у сферах транспорту та зв'язку, готелів та ресторанів, фінансовій діяльності, операцій з нерухомістю та охорони здоров'я. Водночас відчутне її скорочення відбулося в промисловості, будівництві, торгівлі [2].

Зазнало значного негативного впливу світової фінансово-економічної кризи промислове виробництво – одна з важливих ланок економіки Києва, якій належить забезпечувати життєві інтереси міста, його економічну безпеку та соціальну захищеність населення. Вже на початку 2009 року відмічалось значне згорання виробничої та інвестиційної

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

активності промислового комплексу. Аналіз структурних зрушень у розрізі галузей свідчить про реагування промислового комплексу міста на скорочення реалізації продукції на світових ринках і переорієнтацію його на внутрішні потреби. Погіршення фінансового стану корпоративного сектору економіки, підвищення вартості запозичень стали основною причиною глибокого згортання інвестиційної діяльності, також змінилася і структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності.

Споживчий ринок Києва також зазнав суттєвого негативного впливу загальноекономічних рецесійних процесів. Значна обмеженість споживчого кредитування, введення мораторію на зняття депозитних вкладень, падіння купівельної спроможності населення внаслідок зменшення доходів домогосподарств призвели до скорочення обсягів роздрібною торгівлі, передовсім товарами тривалого користування.

Крім того, лібералізація фінансового ринку в Україні обумовила вихід на нього міжнародних банківських груп, які сьогодні є активними учасниками й на місцевому ринку. Для Києва, де розташовані такі банки, разом зі світовим економічним спадом загострилися ризики банківської системи, що привернуло значну увагу до проблем присутності іноземного капіталу в банківській сфері та його використання.

Із початком кризи влада Києва постійно проводить оцінку тенденцій розвитку міста, наявних проблем і можливих ризиків, визначає завдання соціальної та економічної політики, спрямовані на зменшення негативного впливу фінансово-економічної кризи, створення сприятливих умов для посткризового розвитку з метою формування якісного та безпечного середовища в столиці. Так, за чотири роки кризи скорочення інвестиційних надходжень та процесів вплинуло на реалізацію ряду інфраструктурних та соціальних заходів, які є дуже потрібними для столиці сьогодні. Для того щоб відповісти на нові фінансово-інвестиційні режими міжнародних та вітчизняних інвесторів міською владою було змінено підходи до інвестиційної політики. У місті був реорганізований інвестиційний процес, основними принципами чого стали «єдине інвестиційне вікно» та «єдиний стандарт». Усі суб'єкти подання проектів відтепер мають єдину форму, за якою подають свої пропозиції до Головного управління економіки та інвестицій Київської міської державної адміністрації, яке після необхідного вивчення та аналізу виносить ці проекти на розгляд інвестиційної комісії. Інвестиційна комісія стала єдиним міським майданчиком з розгляду та оцінки усіх проектів.

Наприкінці березня 2012 року був проведений міжнародний інвестиційний форум, організований Київською міською державною адміністрацією, фондом «Ефективне Управління» та видавництвом The Financial Times. Його досвід виявився досить позитивним, створивши платформу для діалогу між іноземним і вітчизняним бізнесом та владою. Відтепер його планується проводити щорічно.

У форумі взяли участь більше 300 учасників з 15 країн світу, яким було презентовано проектів на суму більше 100

млрд. грн. З чотирьох «якірних проектів», які були представлені на форумі, два – будівництво четвертої лінії метрополітену та створення інноваційного парку Bionic-Hill – вже почали реалізовуватися. Одним з багатьох питань, що постає перед містами-столицями у кризовий період, є питання щодо реальності продовження реалізації стратегії, запланованих у ній заходів та проектів по досягненню стратегічних пріоритетів розвитку. Яким чином впливає (або не впливає) криза на хід реалізації стратегії, а також чи доцільно столицям (як в принципі й іншим містам) корегувати, розроблювати та приймати нові стратегії?

У Києві після тривалого підготовчого періоду було прийнято Стратегію розвитку м. Києва до 2025 року [3]. У зв'язку із цим спробуємо запропонувати кілька міркувань з приводу питань: «Чи потрібно приймати довгострокову стратегію розвитку столичного міста – мегаполіса під час економічної кризи?» та «Чи доцільно це робити? Як з погляду науково-теоретичної обґрунтованості, так і з суто практичних позицій, зважаючи на особливі соціально-економічні процеси та потреби?».

З одного боку, кризові явища впливають на всі тенденції та показники розвитку столичного мегаполісу, і насамперед, безперечно, на економічно-базові. При цьому саме на рівні столичного мегаполісу (як місця економічної концентрації) прояв кризи може мати найвищий ступінь. Це спричиняє певну деформованість та неточність вихідної аналітики при розробці стратегії, що за принципами стратегічного планування є недопустимим. В основу планувальних процедур можуть бути закладені показники та критерії, що априорі мають «кризову дельту» і можуть відхилити вектори як економічних, так і соціальних прогнозів розвитку міста.

З іншого боку, дія кризових факторів загострює певні проблеми розвитку надпотужного міста, які у звичних умовах не мають такого яскравого прояву. Це дає можливість, навпаки, закласти у прогнози та пріоритети стратегії якомога більше різносторонніх ризиків, чинників, пропорцій та тенденцій, що, навпаки, робить стратегію, прийняту з урахуванням цього, більш обґрунтованою.

Тобто однозначно відповісти на поставлене питання (чи можна вважати ефективним управлінське рішення щодо прийняття стратегії під час кризи) важко. Однак, якщо столичне місто існує без стратегічного бачення свого розвитку, не має відповідним чином узгодженої та затвердженої стратегії, це взагалі суперечить сучасним теоретико-методичним засадам розвитку такої складної соціально-економічної системи, якою він є. Тому стратегію розроблювати та приймати потрібно, але одночасно потрібно передбачити інструменти, за допомогою яких можна було б уникнути (або зменшити вплив) кризової похибки у вихідній аналітичній базі.

Такими заходами можуть бути проведення додаткових досліджень на початковому етапі розробки стратегії, залучення якомога більше зацікавлених сторін до розробки стратегії та врахування їх інтересів, застосування особливих аналітичних методів діагностики для створення належної

вихідної бази стратегії, а також спеціальна методика моніторингу та внесення змін до стратегії (коригування).

Майже півтора року в Києві велася величезна робота з підготовки Стратегії розвитку міста – першого програмного документа, що готувався не лише представниками влади та експертами, а й із залученням жителів міста, всієї київської громади. Вже на першому етапі була сформована система організаційно-інформаційного забезпечення процесу стратегічного планування. Були прийняті необхідні міські нормативні документи, сформовано комітет і робочу групу з розробки Стратегії розвитку міста із залученням представників експертного середовища, громадських організацій, підприємницьких структур та інших зацікавлених сторін.

Було сформовано групу з реалізації Стратегії, яка складає план конкретних дій та супроводжує ці процеси у розрізі конкретних ініціатив, означених у документі. 2010 року в Києві було запроваджено програмно-цільовий метод бюджетування, згідно з яким усі розпорядники коштів подають програми на кілька років із планами їх фінансування. Але не всі з цих програм відповідали цілям Стратегії, тому було проведено роботу, щоб гармонізувати всі програми та плани. При цьому Київська міська державна адміністрація працювала як на перспективу, так і на «швидкі перемоги».

Окрім іншого, досвід стратегічного планування розвитку м. Києва як столичного мегаполісу виявив проблему науково-методичного характеру щодо створення сучасної концепції управління мегаполісами. Швидкий розвиток мегаполісів та прискорені процеси урбанізації зробили міські населені пункти потужними фінансовими та креативними центрами, вплив яких на глобальну економіку в умовах сьогодення є визначальним, натомість використання для пояснення цього феномену старого методологічного апарату класичної економічної теорії вже не завжди є доцільним, адже промислова функція міст, якій в цій теорії приділяли чимало уваги, поступово втрачається, натомість фінансова, інноваційна, інтелектуальна та соціальна складові розвитку мегаполісів є найбільш значимими в постіндустріальній економіці.

І хоча дефініція «мегаполіс» вже потужно закріпилася у практиці територіального управління та інших сфер діяльності різних держав, серед фахівців і досі немає одностайного бачення щодо методології визначення та критеріїв віднесення міського поселення до цього поняття. У вітчизняній науці уточнення категоріального апарату в сфері сучасних підходів до управління мегаполісом має відбуватися одночасно по кількох фахових напрямках:

- у просторовому розумінні (архітектурно-планувальний, містобудівельний аспекти, урбаністика та ін.);
- з погляду економічної політики та економічної географії (як складної виробничо-економічної концентрованої системи,

центру фінансових потоків, центру інвестиційного попиту та пропозицій, транспортного та комунікаційного центру тощо);

- як предмету дослідження соціальних процесів, соціального управління, а також соціології;
- в екологічному менеджменті (як потужного суб'єкта взаємодії з навколишнім середовищем);
- з погляду політології та правничих наукових шкіл (як потужний суспільно-політичний центр та об'єкт політичних технологій);
- а також як один з основних об'єктів дослідження муніципального управління, нового публічного менеджменту та належного врядування.

Також видається актуальною науковою проблемою встановлення взаємозв'язку та врахування у концепції управління мегаполісом двох споріднених явищ: мегаполіс та міська агломерація навколо нього. На нашу думку, їх потрібно розглядати у комплексі, адже в сучасних умовах мегаполіси позиціонують себе як ядро певної агломерації, вбачаючи переваги в укрупненні території та підвищенні рівня керованості нею, у додатковому демографічному потенціалі та людському капіталі, у більшій різноманітності пропозицій на ринку праці, концентрації науково-освітнього, фінансово-інвестиційного та виробничого потенціалу агломерації.

Висновки

Отже, підвищення інтересу до мегаполісів та агломерацій з боку розробників регіональних та місцевих стратегій поставило на порядок денний необхідність розробки даної проблематики на теоретичному рівні. Це передбачає уточнення як самого поняття мегаполіс, так і пов'язаних з ним наукових дефініцій, побудову структурно-динамічних моделей цієї категорії міст, визначення способів регулювання агломераційних процесів, включаючи питання змістовного наповнення відповідних розділів стратегій, обґрунтування параметрів статистичної, економічної та соціологічної діагностики розвитку мегаполісів та багато інших питань.

Усі зазначені питання надзвичайно актуальні для вітчизняної практики та наукової сфери, адже мегаполіси на території України мають «особливу» історію та моделі формування.

Список використаних джерел

1. Маніфест нової урбаністики, прийнятий на 15-й Пленарній сесії Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи 29 травня 2008 року, м. Страсбург // Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1210859&Site=COE#P41_488 Европейская хартия городов II.
2. Програма соціально-економічного розвитку м. Києва на 2010 рік, затверджена рішенням Київської міської ради від 14.05.2010 №794/4232 // Режим доступу: <http://kievcity.gov.ua/>
3. Стратегія розвитку Києва до 2025 року // Режим доступу: <http://kievcity.gov.ua/> – Заголовок з екрану.